

РОЗВИТОК СИСТЕМ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ЯК ПРЕВЕНТИВНА ФОРМА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Наразі боротьба з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, набуває подальшого розвитку. В Україні такі заходи одержали своє законодавче закріплення у ряді нормативних документів, серед яких у першу чергу варто назвати Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Значення прийнятих законів і підзаконних актів важко переоцінити. Встановлення переліку суб'єктів фінансового моніторингу, введення обов'язкової ідентифікації клієнтів, заборона анонімних рахунків, – ці норми можна вважати кроком уперед у плані збільшення ефективності зусиль у боротьбі з відмиванням кримінальних доходів. Вступ у силу пакета «анти-легалізаційних» документів дав ґрунт для нових наукових дискусій і досліджень проблеми протидії відмиванню грошей. Багато наукових праць з цієї тематики були написані до прийняття нових законодавчих норм. У зв'язку з цим виникає потреба в проведенні нових правових досліджень, предметом яких, у першу чергу, є нові аспекти діяльності фінансових установ по протидії легалізації кримінальних доходів.

Серед досліджень, проведених українських фахівцями і присвячених проблемі легалізації, слід зазначити роботи В. Тація, В. Сташиса [1], А. Беніцького [2], М. Бондаревої [3], А. Дудорова [4], В. Корж [5], І. Мезенцевої [6], В. Попович [7], А. Савченко [8]. Основну увагу в перерахованих працях автори приділяють кримінологічним аспектам легалізації злочинних доходів. У своїх останніх публікаціях М. Мельник [9], Н. Гуторова [10] розглядають проблеми протидії легалізації доходів з урахування специфіки правовідносин, що склалися у фінансовій системі. Велику увагу оцінці ролі банківських установ у системі протидії легалізації у своїх роботах приділили російські фахівці Г.А. Тосунян і О.Ю. Вікулін [11]. З урахуванням наукових результатів перерахованих вище робіт у даній статті буде зроблено акцент на розвиток систем безготівкових розрахунків, що є превентивним заходом протидії легалізації доходів, та на доцільність вдосконалення відповідної нормативно-правової бази.

Заходи протидії відмиванню кримінальних коштів повинні бути спрямовані в першу чергу на усунення причин легалізації злочинних доходів, а не боротьбу з наслідками цього явища. Аналізуючи положення «антилегалізаційного» законодавства України, можна зробити висновок про те, що більшість правових норм спрямовані скоріше на протидію, ніж на попередження фактів легалізації. Більш того, українське законодавство встановлює ряд вимог до суб'єктів фінансового моніторингу, практичне виконання яких може викликати негативні наслідки, як для кредитних організацій, так і для української економіки загалом.

Ст. 5 Закону «Про запобігання та протидію легалізації...», а також ст. 62 Закону «Про банки та банківську діяльність» (п. 5 част. 1) ставить в

обов'язок суб'єктів фінансового моніторингу надання інформації про своїх клієнтів, у тому числі і такої, котра являє собою банківську таємницю.

Навіть у країнах із розвинутою законодавчою базою аналогічна за правовим змістом норма часом стає причиною спірних ситуацій та судових справ між фінансовими установами і відповідними державними органами. Так, навесні 2003 року всесвітньо відома система швидких грошових переказів Western Union за рішенням суду була оштрафована американським департаментом фінансової розвідки (FinCEN) на 3 мільйони доларів за надання неповної інформації про операції деяких клієнтів [12]. Для платіжної системи застосовані заходи фінансового моніторингу обернулися не тільки фінансовими втратами. Більш відчутно постраждала ділова репутація компанії.

З позиції банків і інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу розкриття комерційної таємниці таїть у собі загрозу втрати клієнтів. Розголошення конфіденційної інформації фактично «зводить нанівець» сам принцип діяльності банківської установи, як надійного сховища капіталів. Надаючи відомості про свою клієнтуру, кредитні організації можуть спровокувати відтік коштів із банківської системи в готівковий обіг та в тіншову економіку.

Подібний ефект на банківську систему може вчинити і вступ у силу з 1 січня 2005 року п. 7.2 ст. 7 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», що встановлює 5%-вий податок на процентні доходи вкладників банків [13]. Підкреслимо цей факт. В Україні приймаються законодавчі акти, спрямовані на протидію легалізації злочинних доходів, і фактично одночасно з цим вводиться податок, що на тлі розкриття банківської таємниці може спровокувати відтік грошей вкладників у тіншову економіку, де ці гроші можуть бути використані їх власниками з більшою ефективністю. Такий сценарій для української економіки буде, м'яко кажучи, небажаним, особливо з огляду на зростання довіри до банків з боку населення, що вже зараз втілюється в істотне збільшення загального обсягу залучених депозитів (з 4,2 млрд гривень на початок 2001 року до 35,1 мільярда – на 1.06.2004 р.) [14].

Для розв'язання проблеми протидії відмиванню грошей варто використовувати більш гнучкий, більш зважений підхід. Перевагу варто віддавати так званим «економічним важелям», тобто непрямим методам регулювання фінансової діяльності. Такий підхід виправданий тому, що, як правило, непрямі економічні методи впливу в процесі практичної реалізації не зіштовхуються з численними перепонами, як це часто трапляється із силовими засобами впливу на економічні процеси. І не в останню чергу саме завдяки цьому економічні методи регулювання є більш ефективними.

Разом з тим науковці та фахівці, що у ході своєї практичної діяльності займаються проблемою легалізації кримінальних фондів, приділяють недостатню увагу економічним методам боротьби з відмиванням грошей. О.Ю. Якімов провів дослідження щодо ставлення працівників російських правоохоронних органів до проблеми легалізації незаконно отриманих доходів у місті Тольятті. На підставі статистичних даних Інформаційного

центру міського Управління внутрішніх справ і результатів анкетування працівників було отримано інформацію про державні заходи, що, на думку правоохоронців, необхідно започаткувати з метою попередження та протидії легалізації злочинних доходів. Питання боротьби з легалізацією викликало досить жвавий інтерес з боку респондентів. Більшість з них відзначили всі запропоновані в анкеті варіанти відповідей, у тому числі і непрямі методи протидії легалізації, такі, як розвиток систем безготівкових розрахунків. Найбільш важливими зі шляхів боротьби з відмиванням грошей фахівці вважають: обмеження банківської таємниці; введення обов'язкового декларування доходів для державних службовців; обов'язкове декларування доходів для всіх громадян при здійсненні угод на суму (за різними думками) від 50 до 300 тис. російських рублів. Далі йдуть: створення в банках спеціалізованих відділів, що перевіряють законність походження коштів, що надходять у банк (за прикладом США); застосування спрощеного порядку конфіскації майна, якщо власник не зумів довести законність його походження; введення в штат банків співробітників по зв'язках із правоохоронними органами [15]. Як бачимо, превентивні економічні методи боротьби з легалізацією доходів російські фахівці вважають другорядними. З достатньою впевненістю можна припускати, що аналогічну оцінку методів боротьби з відмиванням грошей дадуть і українські правоохоронці.

Для боротьби з легалізацією кримінальних фондів доцільно використовувати всі методи. Ні в якому разі не можна недооцінювати значення непрямих заходів протидії легалізації кримінальних доходів. Одним зі способів боротьби з відмиванням злочинних доходів в Україні вбачається зміна структури платіжної системи країни шляхом збільшення питомої ваги безготівкових розрахунків. Особливість української фінансової системи в тому, що в обігу знаходиться надмірно велика кількість готівки. Цей факт говорить як про недостатнє використання системи безготівкових платежів, так і про наявність розвиненого тіншового сектору. Збільшення загальної кількості безготівкових розрахунків у країні буде сприяти скороченню неконтрольованої готівкової грошової маси, що знаходиться у обігу.

Сам по собі механізм здійснення безготівкових платежів включає у себе заходи контролю з боку банків-учасників платежу шляхом ведення і збереження докладної документації про проведені розрахунки. Операції з готівкою подібному контролю не піддаються, і тому дають злочинцям більш широкі можливості для легалізації.

Одним зі шляхів скорочення готівкового грошового обігу в Україні може стати Національна система масових електронних платежів (НСМЕП). В основу цієї платіжної системи покладений принцип безготівкових розрахунків за допомогою смарт-карток, тобто банківських платіжних карт із вбудованим мікропроцесором. Устрій банківських карток НСМЕП забезпечує високий рівень безпеки платежів у порівнянні з пластиковими картами ведучих всесвітніх платіжних систем Visa та MasterCard. Принцип роботи більшості карток згаданих міжнародних систем заснований на читуванні інформації з магнітної смуги. На даний момент картки з магнітною смугою застаріли, легко підроблюються і широко використо-

вуються для різного роду фінансових шахрайств, у тому числі і для відмивання грошей. Тому для забезпечення безпеки своєї роботи платіжні системи змушені переходити на картки із мікропроцесором.

Ще один важливий момент, що характеризує НСМЕП, як дуже перспективний проект – координацію діяльності платіжної системи в даний час здійснює Національний банк України. НСМЕП вже пройшла успішну апробацію в Одеській, Харківській і Чернігівській областях, і зараз її діяльність поступово охоплює інші регіони України. За станом на 1 травня 2004 року обороти по рахунках у рамках системи перевищили 6 мільярдів гривень [16]. Цілком можливо, що за підтримки банків і влади Національна система масових електронних платежів у найближчому майбутньому дасть можливість централізовано контролювати навіть дрібні платіжні операції в рамках усієї країни. Таким чином, розвиток систем безготівкових розрахунків з використанням банківських платіжних карт може зіграти роль превентивного заходу боротьби з легалізацією злочинно отриманих доходів.

З метою протидії відмиванню грошей можуть бути використані й інші методи переведення грошей у безготівковий обіг, такі як споживче кредитування. Купівля автомобіля або нерухомості в кредит зручна і для покупця, і для продавця, і для банку. Покупець одержує можливість купити товар у розстрочку, продавець частково вирішує проблему зі збутом продукції, а банк заробляє гроші на відсотках від наданих кредитів. Разом з тим здійснення подібних операцій збільшує число безготівкових розрахунків, виводить кошти населення з готівкового обігу і сприяє створенню більш прозорих відносин у фінансовій сфері.

Альтернативою готівковим грошовим розрахункам можуть служити платежі через мережу Internet. Можливість сплати за здійснені покупки, не виходячи з будинку, швидкість і дешевина електронних платежів роблять глобальну комп'ютерну мережу досить перспективним засобом розрахунків, що може скоротити обсяги операцій з готівкою. В той же час, використання мережі Internet в силу її недостатньої захищеності від різноманітних комп'ютерних шахрайств ставить під загрозу безпеку розрахунків. Тому на даний момент Internet-платежі не можуть служити повноцінною заміною готівковим розрахункам. Досить цікавою виглядає ідея фахівців в області комп'ютерних технологій, що стосується заміни Internet більш безпечною глобальною комп'ютерною мережею з декількома рівнями розмежованого доступу. Альтернативна мережа може стати базою для всесвітньої системи безготівкових розрахунків, що скоротила б обсяги готівкових платежів.

Розвиток споживчого кредитування, випуск державних і муніципальних облігацій з метою залучення коштів населення, розширення діяльності платіжних систем на основі пластикових карт і новітніх комп'ютерних технологій, будуть сприяти переведенню грошей у безготівковий обіг. Проблеми тінізації економіки і боротьби з легалізацією злочинних доходів і інших правопорушень в економічній сфері у найближчому майбутньому, скоріш за все, не втраять своєї актуальності. Тому можна припустити, що одним з напрямків наукових досліджень вчених і правозастосувачів у даній сфері буде розробка комплексної програми протидії тіншовому грошовому

обігу і відмиванню кримінальних доходів. В основу такої програми повинні лягти превентивні методи протидії відмиванню кримінальних коштів, такі як правові способи стимулювання безготівкових розрахунків в економіці України.

Список літератури: 1. Тацій В.Я., Сташис В.В. Новий Кримінальний кодекс України (Коментар) // Урядовий кур'єр. 2001. 16 червня. №16. 2. Беніцький А.С. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми кримінально-правової кваліфікації): Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. К. 2002. 3. Бондарева М.В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів // Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. К. 2002. 4. Дудоров О. Відповідальність за «відмивання» злочинних прибутків як конвенційний злочин // Юридичний вісник України. 1998. №35. 5. Корж В.П. Типичные способы легализации преступных доходов: Сравнительный анализ законодательства России и Украины // Российская юстиция. 2002. № 4. 6. Мезенцева І.Є. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом // Дисс. ... канд. юрид. наук. Х., 2002. 7. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. К., 1998. 8. Савченко А. «Відмивання» грошей: кримінально-правові і порівняльний аспекти // Право України. 1997. №5. 9. М. Мельник, Бень А. На темних конячках банкір не виїде // Голос України. 2003. 28 березня. №39. 10. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. Х., 2001. 11. Тосунян Г.А., Викулин А.Ю. Противодействие легализации (отмыванию) денежных средств в финансово-кредитной системе. М., 2001. 12. The matter of Western Union Financial Services, Inc. №2003-02, Greenwood Village, Colorado. (Дело Western Union). Взято с веб-сайту американського відомства фінансової розвідки при Департаменті державного казначейства. URL: http://www.fincen.gov/western_union_assessment.pdf. 13. Закон України від 22.05.2003 р. №888-IV «Про податок з доходів фізичних осіб» // Відомості Верховної Ради України. 2003. №37. Ст. 308. 14. Депозити фізичних осіб за станом на 01.06.2004 р. Взято с веб-сайту Асоціації українських банків. URL: http://www.aub.com.ua/ua/raiting2004.html?_m=publications&_t=tec&id=2562. 15. Якимов О.Ю. Проблемы борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем. Взято с web-страницы <http://www.mosorgcrimrescenter.ru/Jakimov.htm>. 16. Новини НСМЕП. Взято с веб-сайту Национального банку України. URL: http://bank.gov.ua/Pl_syst/New_ns/new_NSMEP.htm.

Надійшла до редколегії 21.08.04

М.М. Стоцька

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВТОІНСПЕКЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УМВС УКРАЇНИ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ)

Система забезпечення безпеки дорожнього руху з боку Державтоінспекції (ДАІ) передбачає широкий комплекс заходів – від участі в розробленні проєктів законів та інших нормативних актів і документів, у тому числі норм і стандартів, державних і регіональних програм забезпечення безпеки дорожнього руху і його учасників до здійснення практичного забезпечення засобами організації дорожнього руху, встановлення світлових сигналів,